

Diepgaand analyseert Bloemgarten de mogelijke betrokkenheid van Lémon bij de samenzwering van Augusteijn Maas tegen het Franse bewind, welke hem in februari 1813 op twee jaar gevangenisstraf kwam te staan. Toen Lémon in april 1814 uit de vesting Hamm naar Nederland terugkeerde, was zijn politieke rol uitgespeeld – niet zozeer vanwege het feit dat hij zich, zoals Bloemgarten veronderstelt (423, 456), zelf uit het politieke leven terugtrok maar eerder, denk ik, omdat hij net als Pieter Vreede *persona non grata* was in het restauratieve koninkrijk. Als ambtelos burger, met een praktijk als arts, was Lémon te meer actief op het terrein van de medische wetenschap en in diverse culturele genootschappen, zoals in Tot Nut en Beschaving, waar hij misschien heeft kennismemaakt met de jonge Hartog Itzig Berlin die veel later als Dageraadman op de voorgrond trad, of in de Vrijmetselaarsloge La Charité die hem als eerste Jood, op instigatie van Johannes Kinker en Paulus van Hemert, toeliet. (Lémon was trouwens al in 1797 toegetreden tot de ‘ambulante’ loge Les vrais Bataves (88)).

Deze leesbare biografie van Lémon is een grote aanwinst voor de geschiedschrijving van de Bataafse en Franse Tijd.

A.H. Huussen jr.

Schrikker, A., *Dutch and British Colonial Intervention in Sri Lanka 1780-1815. Expansion and Reform* (Dissertatie Leiden 2006, TANAP Monographs on the History of Asian-European Interaction 7; Leiden, Boston: Brill, 2007, XVI + 270 blz., €73,-, ISBN 978 90 04 15602 9).

In de Britse geschiedschrijving verschenen al veel studies over de achttiende-eeuwse grondslagen van het negentiende-eeuwse bestuur over India. In de Nederlandse historiografie is er weinig aandacht besteed aan de overgang van gebieden in Zuid-Azië onder bestuur van de VOC naar Brits bestuur. In het werk van de Utrechtse historicus Van Goor is de overgang van VOC- naar staatsbewind over de koloniën een belangrijk thema. Alicia Schrikker dook daar wat betreft Ceylon diep in. Zij wil een analyse bieden van de opkomst van de moderne koloniale staat op Ceylon tegen de achtergrond van een steeds meer moderniserende wereld (1). Het gaat haar om een nieuwe karakterisering van overgangen in koloniaal bestuur in Azië van de achttiende naar de negentiende eeuw (6).

Het boek is in drie stukken verdeeld. Deel 1 schetst kort de geschiedenis van Ceylon voor de komst van de Portugezen, de Portugeze en de Nederlandse infiltratie langs de westelijke kusten en het ontstaan en de politieke organisatie van het inheemse koninkrijk Kandy, waarin het boeddhisme een belangrijke rol speelt. Deel II behandelt de periode van Nederlands bestuur toen dit vanaf 1780 fundamenteel ging veranderen. Gouverneur Willem Jacob van de Graaff (1785-1794) is de held van het verhaal. Kaneel, want daar ging het om, werd in het wild gewonnen. Van de Graaff bevorderde de aanleg van tuinen. Om de kosten van de militairen en de inheemse arbeidskrachten te

drukken liet hij op het eiland rijst verbouwen, zodat dure import niet nodig was; hij wilde op Ceylon een 'broodkamer' creëren. Zijn vertrouwelingen Jacob Burnand en Thomas Nagel verdiepten zich in de mogelijkheden tot ontwikkeling van perifere streken rond Batticaloa en in de Vanni. Er woei een frisse wind door het VOC-bestuur, maar Alicia Schrikker is zeer omzichtig om van een directe invloed door de idealen van de Verlichting te spreken.

Het derde deel van het boek bestrijkt de Britse periode vanaf 1796. Het gaat erom het bestuur onder de gouverneurs Frederick North (1798-1805) en Thomas Maitland (1805-1811) in de context te plaatsen van de internationale verhoudingen en Britse opvattingen over koloniale politiek. Concreet betekent dit dat er twee vragen centraal staan: was het Britse bestuur beïnvloed door de Verlichting en in hoeverre keerde Maitland echt terug naar de VOC-methode van bestuur? Als er iets tot de Verlichting hoort is het wel 'the rule of law' en de vrijheid van de mens. Vooral onder Lord North werd de rechtspraak hervormd; er kwamen een onafhankelijk hooggerechtshof en rechtbanken van beroep met betaalde rechters, die het Engelse recht toepasten. Maakte het VOC-bestuur nog gebruik van herendiensten, het Britse bewind onder North propageerde vrije arbeid. Om praktische redenen keerde Maitland wel gedeeltelijk terug naar elementen in het Nederlandse bestuur, maar Alicia Schrikker toont aan dat hij daarmee niet als conservatief, laat staan als reactionair bestempeld kan worden. Anders dan in de Republiek, waren er in het Verenigd Koninkrijk nieuwe opvattingen over koloniaal bestuur ontwikkeld, die in India werden toegepast. Daarom is het Britse bestuur over Ceylon niet los van dat in India te begrijpen. Alicia Schrikker besteedt daar veel aandacht aan. Ook de Britse onderwerping van Kandy wordt verklaard.

Het is wat pretentieuze kritische opmerkingen te maken over een dissertatie die werd beloond met *cum laude* en een studieprij van de Stichting Praemium Erasmianum. Toch, wat is mooier dan dat een dissertatie tot nadenken uitnodigt en discussie stimuleert. Het onderzoek moet leiden 'not only to a new synthesis of this period in Sri Lanka's political history, but also to a new characterization of transitions of colonial regimes in Asia during this revolutionary era' (6). Welnu, het eerste deel van de doelstelling is zeker bereikt, maar het tweede deel niet. Noch de koloniale overgang op Java, noch die in India is vergeleken met die op Ceylon. In de slotlinea van het boek wordt slechts opgemerkt dat bij alle nadruk op de achttiende-eeuwse grondvesten van de koloniale staat op Java, het geval Ceylon duidelijk laat zien dat de aanpassing aan deze grondvesten grotendeels afhankelijk was van de voorkeuren en wensen van de koloniale heersers. Verder valt het op dat in de analyse het begrip *regime change*, of politieke reconstructie, zoals die door Ido de Haan werd behandeld¹ een belangrijke plaats inneemt. Het wordt toegepast op de overgang van het VOC-bestuur naar het Britse, maar ik vraag me af of een wisseling van kolonisator werkelijk politieke reconstructie is, zoals bedoeld door De Haan. Schrikker maakt wel heel intensief gebruik van het begrip overgang. Zij plaatst de politieke reconstructie à la De Haan tussen twee koloniale transitities, namelijk het VOC-bestuur na 1780 en het Engelse vanaf

¹ I. de Haan, *Politieke reconstructie. Een nieuw begin in de politieke geschiedenis* (Utrecht 2004).

1796. Als er zoveel overgang is, wat is dan het onderscheidende karakter van politieke reconstructie? Een ander zwak punt is de plaatsing van de machtswisseling op Ceylon in de context van de internationale politieke veranderingen. Deze werden in Europa bekosttoofd. Het verloop van de strijd tussen het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk en de gevolgen daarvan voor de Nederlandse bezittingen in Azië blijft duister. Dit alles laat onverlet dat Alicia Schrikker een glashelder en goed gecomponeerd boek schreef, waarin de scheiding tussen Nederlands en Brits koloniaal bestuur en die tussen het *ancien régime* en nieuwe politieke ideeën vakkundig is overbrugd.

Hugo s'Jacob

Laar, P. van de, Lucassen, L., Mandemakers, K. (eds.), *Naar Rotterdam. Immigratie en levensloop in Rotterdam vanaf het einde van de negentiende eeuw* (Amsterdam: Aksant, 2006, 158 blz., ISBN 90 5260 209 3).

Deze bundel bevat de resultaten van een symposium over 'De demografische en sociale ontwikkelingen in het Rotterdam van de negentiende en twintigste eeuw'. Bij dit symposium speelden de databestanden van de 'Historische Steekproef Nederlandse Bevolking' (HSN) een belangrijke rol.

In zijn verhelderend openingsartikel doet Kees Mandemakers, hoofd van de Historische Steekproef Nederland bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, uit de doeken wat die steekproef eigenlijk behelst en wat de mogelijkheden ervan zijn voor het onderzoek op het gebied van de sociale en economische geschiedenis. De HSN houdt zich bezig met het aanleggen van een groot gegevensbestand van levensgeschiedenissen van mensen uit de negentiende en twintigste eeuw. De basis voor dat gegevensbestand wordt gevormd door een a-selecte steekproef uit de geboorteakten van de Burgerlijke Stand over de periode 1812-1922. Die steekproef omvat zo'n 78.000 personen. Van deze personen verzamelt men de gegevens uit de geboorte-, de overlijdens- en de huwelijksakten. De HSN hoopt uiteindelijk de gehele levensloop van de groep te reconstrueren. Door de koppeling van de bevolkingsregisters van alle toenmalige gemeenten is men in staat de migratiepatronen van al deze personen te bepalen. Maar ook kan men gegevens over en veranderingen in beroepen, huwelijkspatronen en huwelijksvruchtbaarheid, huisvesting, samenstelling der gezinnen, kerkelijke gezindte etcetera verkrijgen.

Leo Lucassen vergelijkt in zijn artikel 'Toen zij naar Rotterdam vertrokken. Immigranten toen en nu 1870-2005' (25-38) de periode 1970-2005 met die van 1870-1890 voor wat betreft het ontstaan van maatschappelijke problemen en sociale tegenstellingen als gevolg van immigratie en assimilatie in Rotterdam. Erg gemakkelijk blijkt die vergelijking niet, omdat in de periode rond 1880 slechts 8 procent van de migranten uit het buitenland kwam (voornamelijk uit Duitsland) en in 2000 rond 36 procent. Voor zijn vergelijkingsmateriaal moet Lucassen dan ook buitenlandse voorbeelden te hulp roepen. Hij redeneert daar wat te gemakkelijk overheen. Zijn conclusie is dan ook wel erg algemeen,

namelijk ‘dat we lange tijd een te rooskleurig beeld hebben gehad van de integratie van grote groepen als problematisch ervaren migranten in het verleden en vaak te pessimistisch zijn als het over het heden gaat’ (37).

Gerard van der Harst prikt in zijn boeiende artikel ‘Brabanders en Zeeuwen in het Rotterdamse straatbeeld’ (39-60) de bekende these door van P.J. Bouman en W.H. Bouman uit *De groei van de grote werkstad*. Volgens Bouman en Bouman bestond de grote groep migranten uit Brabant en Zeeland voornamelijk uit arme landarbeiders die zich als ongeschoolde havenarbeiders in de grote stad moesten zien te handhaven, daar totaal verpauperden en zich volslagen ontworteld voelden. Van der Harst toont overtuigend aan, dat het bij de Brabanders en Zeeuwen over het algemeen niet ging om plattelandsproletariaat, maar voornamelijk om geschoolde arbeiders en middenstanders. Het vestigingspatroon van deze groepen werd ook niet, zoals Bouman en Bouman meenden, bepaald door ‘hun agrarische inslag’ (nabijheid van volkstuinten), maar door de nabijheid van het werk, het woningaanbod, de huur etcetera.

Duitsers vormden de grootste groep migranten in Rotterdam. In ‘Arbeidsmarkt en beroepsmobiliteit’ (75-97) onderzoekt Henk Delger de sociale gelaagdheid van twee vestigingscohorten Duitse migranten (1870-1879 en 1920-1929). Het blijkt dat de groep van de jaren zeventig veel meer opwaartse sociale mobiliteit vertoonde dan de interbellumgroep. Dat had te maken met de gunstige economische omstandigheden in de jaren 1870, toen de haven zich sterk uitbreidde. Maar minstens even belangrijk was, dat in die jaren ook de Duitse economie sterk groeide. Daardoor kwamen voornamelijk Duitsers naar Rotterdam die behoorlijk opgeleid waren en die hun kansen goed hadden afgewogen. In het Interbellum echter had Duitsland te lijden onder enorme werkloosheid en een verschrikkelijke inflatie. ‘Velen [...] gingen op hoop van zegen naar het "steinreiche Holland"' (95). De meesten vonden wel een baan, maar – zo veronderstelt Delger – mogelijk niet altijd op hun eigen niveau en vaak in sectoren met weinig stijgingsmogelijkheden.

Twee onderwerpen springen er in deze bundel echt uit: de migratie van Zeeuwen en Brabanders en de immigratie van Duitsers. De resultaten van het onderzoek van Van der Harst over de Brabanders en de Zeeuwen zijn zeer interessant; binnen afzienbare tijd zal daarover zijn dissertatie uitkomen. Over de vestiging van Duitsers in Rotterdam zal eertijds een studie van Henk Delger en Leo Lucassen verschijnen. Daarbij toont de bundel overtuigend aan hoe waardevol de HSN is.

Han C. Vrielink

Aerts, R., Rooy, P. de, ed., *Geschiedenis van Amsterdam, III, Hoofdstad in aanbouw 1813-1900* (Amsterdam: SUN, 2006, 636 blz., €49,50, ISBN 90 5875 139 2); Wolthekker, D., *Een keten van macht. Amsterdam en zijn burgemeesters vanaf 1850* (Amsterdam: Balans, 2006, 302 blz., €17,50, ISBN 90 5018 801 X).